

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 7, SAYI 15, GÜZ 2021

Hasan BEKTAŞ

Marmara Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Lisansüstü Öğrencisi
İstanbul/TÜRKİYE
hasaanzzz35@gmail.com
ORCID

**BEKTÂŞİLİK ARAŞTIRMALARI
KAYNAĞI OLARAK MENÂKIB-I
HÂCE-İ CİHÂN**

MENÂKIB-I HÂCE-I CİHÂN AS THE
SOURCE OF BEKTASHISM
RESEARCHES

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 11.06.2021	Received Date: 11.06.2021
Kabul Tarihi: 13.09.2021	Accepted Date: 13.09.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.10.2021	Date Published: 30.10.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Bektaş, Hasan, "Bektâşilik Araştırmaları Kaynağı Olarak Menâkib-ı Hâce-i Cihân", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7, Sayı 15, Güz 2021, s. 169-180.

Bektaş, Hasan, "Menâkib-ı Hâce-i Cihân As the Source of Bektashism Researches", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 7, Volume 15, Fall 2021, p. 169-180.

[10.28981/hikmet.951222](https://doi.org/10.28981/hikmet.951222)

Hasan BEKTAŞ

BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARI KAYNAĞI OLARAK MENÂKIB-I HÂCE-İ CİHÂN

MENÂKIB-I HÂCE-İ CİHÂN AS THE SOURCE OF BEKTASHISM RESEARCHES

ÖZ

Bektaşilik, çok tartışılmış ve üzerine çok şey söylenmiş bir tarikattir. Bu tartışmaların önemli bir bölümü Bektaşiliğin ne zaman ve ne şekilde kurumsallaştığı üzerine yapılır. Araştırmacıların çoğu tarikatın Balım Sultan ile kurulduğunu ya da en azından kurumsallaştığını öne sürer. Bu durumda 16. asrın başlarında Bektaşiliğin nasıl bir tarikat olduğu konusuna da açıklık getirilmelidir. Vâhidî'nin Menâkib-ı Hâce-i Cihân adlı eseri, Balım Sultan'ın ölümünden kısa bir süre sonra yazıldığı için bu konuda önemli veriler ihtiva eder. Özellikle Bektaşilerin giyim kuşamı, yaşam tarzları ve inanışları hakkında verilen bilgiler oldukça değerlidir. Fakat Vâhidî'nin gayri Sünni topluluklara önyargılı yaklaşması ve onları hor görmesi, verilen bilgilerin tarafsızlığı hususunda engel teşkil etmektedir. Bu engeli aşmak için Vâhidî'nin verdiği bilgiler, başka kaynaklarla karşılaştırılarak okunmalıdır. Bu yazıda mevzu bahis engeli kaldırmak ve 16. asır Bektaşiliği hakkında daha sarîh yorumlar yapmaya yarayacak veriler elde etmek için Menâkib-ı Hâce-i Cihân'ın Bektaşiler hakkında aktardıkları sıralanıp incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Vâhidî'nin verdiği birçok bilginin 16. asır Bektaşiliğini anlamak adına oldukça faydalı olduğu görülmüştür. Özellikle giyim kuşamla alakalı bilgiler, bu konuda verilen en eski derli toplu bilgilerdir. Fakat Vâhidî'nin dinî tutumundan ötürü verdiği itikadî ve tarihî bilgilerin dikkatlice irdelenmeden kullanılmaması gerekmektedir. Zira bu bilgilerden bazılarında hiçbir Bektaşî kaynağında rastlanmamaktadır. Hacı Bektaş'ın resmi tutuma uyularak Sünnî bir arif ve meczup gibi gösterildiği görülmektedir. Bunun yanında, Vâhidî'nin; imamet, tevella-teberra, dört kapı kırk makam gibi Bektaşiler arasındaki varlığı ve kuvveti 16. asır öncesinde dahi kaynaklardan takip edilebilen inançlara hiç yer vermeyişi, Menâkib-ı Hâce-i Cihân'ı inanç ve itikat açısından dikkatlice değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikatlar, Bektaşilik, Vahidi.

ABSTRACT

Bektashism is an institution who has been discussed and said a lot. An important part of these controversy is about when and how Bektashism became institutionalized. Most researchers assert that the religious order was founded by Balım Sultan or at least the cult institutionalized by the Balım Sultan. In this case, we should be clear up what kind of cult Bektashism was in the early 16th century. Vâhidî's work Menâkib-i Hâce-i Cihân involves important data on this topics as it was written shortly after the death of the Balım Sultan. Specially, those are very valuable, information about the clothes, lifestyles and faith of Bektashis. However, The use of the information given without criticism Vâhidî's prejudiced approach to non-Sunni society prevents. The information provided by Vâhidî should be read by comparing it with other sources for the overcome this obstacle. In this study, Menâkib-i Hâce-i Cihân's expression about Bektashism were concatenated, resolved and criticized in order to remove the mentioned obstacle and obtain data that would help to make more express comments about 16th century Bektashism. Many of the information provided by Vâhidî is very useful for understanding 16th century Bektashism. Especially the information concerning to clothing is the oldest neat information given in this regard. However, the religious and historical information given by Vâhidî should not be used without careful scrutiny because of his religious attitude. Because some of this information is not found in any Bektashi sources. It is seen that Hacı Bektaş is viewed as a Sunni dervish and insane because of his official attitude. However, Vâhidî doesn't include beliefs that could be followed from sources even before the 16th century, such as imamet, tevella-teberra, dört kapı kırk makam. It makes it necessary to carefully evaluate Menâkib-ı Hâce-i Cihân in terms of belief and creed.

Keywords: Sufism, Cults, Bektashism, Vahidi.

Giriş

Bektaşîlik, Hacı Bektaş-ı Veli'ye nispet edilen ve Hacı Bektaş'ı pir kabul eden bir Türk tarikatıdır. Bektaşîliğin nasıl ortaya çıktığıyla ilgili çeşitli görüşler olsa da araştırmacıların ekseriyeti; Hacı Bektaş'ın yeni bir tarikat kurmadığını, tarikatın Balım Sultan döneminde kurulduğunu kabul eder (Yıldırım, 2019: 289). Buna karşın Bektaşîlere göre Hacı Bektaş Veli yeni bir tarikat kurmuş, Balım Sultan bu tarikatın ayin ve erkânını tek şekle indirip kayıt altına almıştır (Gümüšoğlu, 2019: 30). Giritli Ali Resmî Baba, Hacı Bektaş'ın tarikat kurduğuna dair inancı şöyle dile getirir:

“Aldı pirinden icâzet nev-tarîk icâd ider

Dürr-i deryâ-i hüviyyet mazhar-ı sırr-ı ‘Alî

Pâdişâh-ı heft-kışver Hâcî Bektâş-ı Velî” (Divan, 06 Mil Yz A 782/3, v. 105a)

Bektaşîlik yahut onu oluşturan topluluklar hakkında Balım Sultan öncesi devre hatta Balım Sultan devrine dair pek fazla kaynak yoktur. Bu nedenle Vâhidî'nin, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* isimli eseri çok büyük önem arz eder. Vâhidî, 1523 yılında kaleme aldığı eserinde; Balım Sultan'ın ölümünden (1516?) hemen sonraki bir zamanın Bektaşîleri hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Eser; her ne kadar yazarın tarafgirâne tutumundan ötürü eleştirilmeden kullanılamazsa da dönemin Bektaşîlerinin inançları, yaşam tarzları, giyim kuşamları hakkında orijinal bilgilerle doludur. Vâhidî'nin verdiği bilgilerin, eleştirel biçimde irdelenmesi sonucunda 16. asrın Bektaşîliği hakkında, çok daha sarıh yorumlar yapılacaktır.

Bu makalenin amacı, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'ın Bektaşîlik araştırmalarına nasıl kaynaklık edebileceğini irdelenmek ve bu kaynağı farklı yönlerden eleştiriye tabi tutmaktır. Bu sayede ilk dönem Bektaşîliğinin; inanç yapısı, ilk Bektaşîlerin görünüşü, giyim kuşamları hakkında önemli veriler elde edilecektir. *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'ın farklı kaynaklarla karşılaştırılması sonucunda ilk dönem Bektaşîliği hakkında verdiği bilgilerin ne denli tutarlı olduğu da irdelenmiş olacaktır. Bu amaçla ilkin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'da aktarılan Bektaşîliğin bir çerçevesi çizilecek ardından elde edilen veriler, farklı kaynaklarla karşılaştırılacaktır. Elde edilen bilgiler ve saptanan problemler, sonuç kısmında aktarılacaktır. Eserden yapılan alıntılarda ve esere yapılan atıflarda, tenkitli bir metne yer verildiğinden Karabey ve diğerlerinin yayınındaki (2015) metin esas alınacaktır.

Vâhidî ve Menâkıb-ı Hâce-i Cihân

Müellif hakkındaki çoğu bilgiye, Osmanlı tasavvuf tarihinin en önemli kaynaklarından olan *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân* isimli eserinden ulaşılmaktadır. Aynı zamanda eserin müstensihlerinin, yazmaların başında verdikleri bilgiler de oldukça önemlidir. Bu bilgilerden birine göre Vâhidî Kanunî devri şairlerindedir. (Karabey vd. 2015: 1). Asıl adı Abdülvâhid'dir ve Kara Davud-zâde Süleyman Çelebi'nin torunudur (Karabey vd. 2015: 3). Vâhidî'nin, önce

ilmiye mesleğine girdiği daha sonra tasavvufa yöneldiği bildirilmektedir (Karabey vd. 2015: 3). Ayrıca Gölpınarlı (1935: 135) da “Menâkıb-ı Hâce-i Cihân” isimli makalesinde aynı Vâhidî’yi eserin yazarı olarak göstermektedir. Fakat Ahmet Karamustafa (2004: 110) zikredilen Vâhidî’nin, 1577 tarihinde genç yaşta ölmesinden ötürü *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*’ı yazmış olamayacağını belirtmektedir. Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız Vâhidî’nin, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*’dan başka *Kıssa-i Seyyid Cüneyd*, *Saâdetnâme*, *Gülistan*, *Tecâribül-insân*, *Dürc-i Lügat* (Arapça-Farsça sözlük) ve *Cenânü’l-cinân* adlı eserleri bulunmaktadır (Karamustafa, 2004: 110).

Vâhidî’nin; *Tevârif-i Aşere*, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân* gibi isimlerle anılan manzum-mensur eseri 1523 yılında tamamlanmıştır. Eser, muhayyel bir hankâha uğrayan derviş zümrelerini ve bu dervişlerin özelliklerini ele alır. Eserde, sırasıyla her derviş zümresi hankâhın şeyhi olan Hâce-i Cihân’a kendilerini takdim eder ve inançlarını açıklar. Bundan sonra Hâce-i Cihân isimli muhayyel şeyh, zümreler hakkında değerlendirmelerde bulunur. *Tevârif-i Aşere* isminden de anlaşılacağı üzere eserde on farklı zümre anlatılır. Bunlar, hankâha geliş sırasıyla; Kalenderîler, Rum abdalları, Haydarîler, Câmîler, Bektaşîler, Şems-i Tebrîzîler, Mevlevîler, Edhemîler, âlimler ve sufilerdir. Hâce-i Cihân ilk altı grubu eleştirir ve hor görür. Son dört gruba ılımlı davransa da bunlar arasından yalnızca sufilerin yolunu beğendiği anlaşılmaktadır (Karamustafa, 2004: 109). Sufilerle ilgili kısım eserin en ayrıntılı kısmıdır ve hemen hemen eserin yarısını teşkil eder (Kut, 1971: 216). Hatta Vâhidî’nin gerçek amacı, hak olan “sufi” yolunun temel doktrinlerini okuyucuya telkin etmektir (Karamustafa, 1993: 125).

Vâhidî’nin, canlı ve akıcı bir üslupla kaleme aldığı bu eser, dervişlerin; inançları, yaşayış tarzları, kıyafetleri gibi pek çok önemli konuda orijinal bilgiler içermektedir. Eser, ilk defa Gölpınarlı tarafından bir makale ile tanıtılmış¹ ardından eserin Bektaşîlikle ilgili kısmını yayınlayan Günay Kut tarafından eser hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Eser üzerinde doktora çalışması yapan Ahmet Karamustafa tarafından, eserin British Museum’daki yazması yayınlanmıştır². 2008 yılında, Volkan Akça tarafından eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapılmış ve ilk defa eserin tamamı yeni harflere aktarılmıştır³. Son olarak eser 2015 yılında Ahmet Karabey, Bülent Şığva ve Yusuf Babür tarafından üç nüshadan yararlanılarak yayımlanmıştır.

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân’da Bektaşîler

Eserin dikkat çeken kısımlarından birinin Bektaşîlik kısmı olduğu söylenebilir. *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*’ın Bektaşîlik kısmı ilk kez, Günay Kut tarafından, British Museum’daki Türkçe yazmalarla alakalı olan bir makalede⁴

¹ “Menâkıb-ı Hâce-i Cihân” *Türkiyat Mecmuası*, III(1935).

² *Vâhidî’s Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*, Harvard 1993.

³ *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*, Sivas, 2008.

⁴ “British Museum’daki Bazı Önemli Yazmalar ve Tevaif-i Aşere’den Taife-i Bektaşîyan” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1971.

1971 yılında yayınlanmıştır. Gölpınarlı, ilk defa *Türkiyat Mecmuası*'nda yayınlanan bir makale ile tanıttığı *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân* hakkında *Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*⁵ yayınında bilgi vermiş ve eseri kaynak olarak kullanmıştır. Ayrıca Karamustafa'nın, Bektaşiliğin 16. asırda nasıl teşekkül ettiğini incelediği bir makalede de *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'ın Bektaşilik kısmı, ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kısımda, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'da verilen Bektaşilikle ilgili bilgiler tespit edilecek, bu veriler ışığında eserdeki Bektaşilik hakkında bir çerçeve çizilecektir.

Bilindiği üzere Balım Sultan ve öncesindeki Bektaşilik hakkında elde yeterli kaynak yoktur. Bu sebeple, eserin 1523 yılı gibi Balım Sultan devrine çok yakın bir tarihte yazılmış olması, eserde yer alan Bektaşilikle ilgili bilgileri çok değerli hâle getirmektedir. Bize kalırsa bu bilgiler, kurumsal Bektaşiliğin ilk dönemlerinden ziyade önemli ölçüde Balım Sultan'dan önceki Bektaşiliği aksettirmektedir. Zira Ahmet Karamustafa (1993: 121-129) da 16. asır ve sonrasındaki Bektaşilerin, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*'da betimlenen 16. asrın başındaki Bektaşilerden, inanç ve uygulama bakımından farklı olduklarını belirtir. Balım Sultan'ın Hacı Bektaş Kasabasında Pir-evi postuna oturduktan sonra başlattığı merkezîyetçi ve sistematik Bektaşiliğin farklı yörelerde farklı sürelerde kabul gördüğü bilinmektedir (Yıldırım, 2019: 292). Öyle ki sistematik Bektaşiliğin kabulü, Balım Sultan devrinden başlayıp 17. asrın ortalarına dek sürer (Faroqhi, 2017: 199). Buna rağmen *Sadık Abdal Divânı*'na bakılacak olursa Seyyid Ali Sultan Tekkesi'ndeki dervişlerin, en geç 15. asırda kendilerini "Bektaşî tarikatına" bağlı addettikleri anlaşılır (Bk. Gümüšoğlu, 2019: 337). Hakeza Kaygusuz Abdal'ın da henüz 14. asırda kendini "Bektaşî" olarak nitelendirdiği görülmektedir (Oktay Uslu, 2013: 172). Vâhidî'nin Bektaşileri de kurumsallaşmanın henüz başladığı ve dervişler arasında yayılma fırsatı bulamadığı bir devrin özelliklerini yansıtır olmalıdır.

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'da Bektaşiler; beşinci sırada, Câmîler topluluğundan sonra hankâha geleceklendir. Câmîleri uğurlayan Hâce-i Cihân ve oğlu Netice-i Cân, sohbet ederlerken başlarında keçeden taclar bulunan, üzerlerine aba giymiş olan bir topluluğun sabah rüzgârı gibi hankâha doğru geldiklerini görürler (Karabey vd. 2015: 214). Bektaşilikle alakalı kısım bundan sonra başlar.

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'da ilkin Bektaşilerin dış görünüşleri ve giyim kuşamları üzerine bilgi verilir. Bektaşilerin yüzlerinin tıraşlı olduğu, başlarında keçeden mamul on iki terkli bir tacın bulunduğu aktarılır (Karabey vd. 2015: 215). Vâhidî -tarikatlardaki önemine binaen olsa gerek- tacın özelliklerini detaylıca zikreder. Bu tacların enleri ve uzunlukları ikişer karıştır (Kut, 1971: 224). Karabey vd.'nin metninde tacların uzunluğu ikişer "arış" olarak geçmektedir (Karabey vd. 2015: 215). Fakat bu uzunluk akla yatkın görünmemektedir. Zira arış, elin orta parmağının ucundan dirseğe kadar olan kısma tekabül eden bir ölçüdür (Ayverdi, 2010: 65). İki arışlık bir tac ise en az

⁵ *Vilâyet-nâme (Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli)*, İstanbul 1958.

bir metre olacaktır. Nitekim Karamustafa'da (2008: 101) da tacın eni iki karıştır. Tacların üstü sivri olup her birinin tepesinde Seyyid Gazi taşından birer düğme vardır, bu düğmelerin ucundan yünden mamul ve omuzlara dökülen birer püskül sarkar (Karabey vd. 2015: 215). Tacın kemeri etrafına, “Lâ ilâhe illallâh”, “Muhammed Resûlullâh” “Ali”, “Hasan”, “Hüseyin” yazılmıştır. Bektaşîlerin bir kısmı keçeyle, bir kısmı kaba kumaşla örtünmüşlerdir, kimileri hırka kimileri de cübbe giymişlerdir (Karabey vd. 2015: 215).

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'daki Bektaşîler, davul ve alemlerle salavat ve tekbir getirerek ilerlerler. Yemekten sonra, Allah'a hamd ü senada bulunup önde gelen pirlarını yâd ederler. Kadim âdetlerine göre ellerine vurmali çalgılar alıp semaya başlarlar (Karabey vd. 2015: 215-216).

Bektaşîliğin inanç yapısı hakkında bilgiler, Hâce-i Cihân'ın, tekkesinde hazır bulunan Bektaşî topluluğuna kimlerden olduklarını sormasıyla verilmeye başlar. Orada hazır bulunan şeyh, bir mesnevi ile Bektaşîliği anlatır. Muhayyel şeyh (Baba Sefer Şah), kendisinin Hacı Bektaş yolunun pirlarından olduğunu ve Hacı Bektaş hankâhına bağlı bulunduğunu bildirir (Karabey vd. 2015: 217). Ona göre Bektaşîler; Allah'tan gayrısıyla bağ kurmayan, nefislerine hâkim olan kişilerdir (Karabey vd. 2015: 217). Hacı Bektaş Dergâh'ında hizmet etmektedirler, giydikleri tac da Hacı Bektaş'ın tacıdır (Karabey vd. 2015: 217). İleriki kısımda tacın ve üzerindeki yazıların ne anlam ifade ettiği anlatılır.

Muhayyel şeyhin anlattıklarına göre Hacı Bektaş kırk yıl çile doldurduğundan saç ve sakalı dökülmüştür. Bektaşîler de bu olaya hürmeten kendilerini Hacı Bektaş'a benzetmek amacıyla saç ve sakallarını kesmektedirler (Karabey vd. 2015: 217). Yine bu kırk yıl boyunca Hacı Bektaş'ın Bektaşîler için namaz kıldığı, onları “savm u salat”tan fariğ ettiği bildirilmiştir. Bu ibadet sonucunda Hacı Bektaş, kendini ve Bektaşîleri cehennemden kurtarmıştır (Karabey vd. 2015: 217).

Hâce-i Cihân, şeyhin anlattıklarını dinledikten sonra Bektaşîlerin söyledikleri gibi olmadıklarını iddia eder. Ona göre Bektaşîler, şeriati elden bırakmakla kalmamış Hacı Bektaş'ı, Hz. Peygamber'in yerine koymuşlardır (Karabey vd. 2015: 222). Yine Hâce-i Cihân'ın açıklamalarına göre Hacı Bektaş, Bektaşîlerin zannettikleri gibi bir kimse olmayıp âlim, şeriata bağlı bir kimsedir (Karabey vd. 2015: 223-224). Müellife göre dünyadan geçmiş olan Hacı Bektaş zamanla ilahi aşkın tesiri altında meczuplaşır ve ahirete geçer (Karabey vd. 2015: 224). Hacı Bektaş'a nispet edilen bu garip kişilik, Hacı Bektaş meczup olduktan sonra etrafına toplanan sahtekârların uydurdukları bir şeydir (Karabey vd. 2015: 224). Hâce-i Cihân, hankâhına gelen dervişlerin gerçek Bektaşîlerden olmadığını Bektaşî yolundaki “rind ü kallâşîlerden” olduğunu da belirtmektedir. Ona göre Bektaşîlik aslen; şeriata uymak, olgunlaşmak, fakr içinde yaşamak, ahiret için çalışmak, kabahatlerden uzak durmak demektir (Karabey vd. 2015: 225-227).

Hâce-i Cihân, “gerçek” Bektaşîliğin ne olduğunu açıkladıktan sonra oğluyla beraber halvete girdikleri yere gider. Sabah geri döndüklerinde

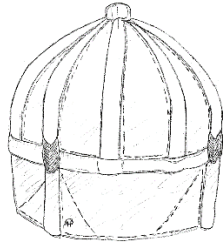
Bektaşiler toparlanıp gitmiştir. Yeni bir topluluk hankâha doğru yaklaşmaktadır (Karabey vd. 2015: 228).

Verilerin Analizi ve Eleştirilmesi

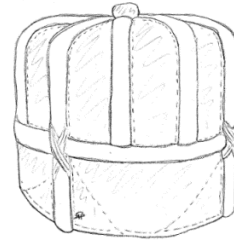
Eserde, Bektaşilerle ilgili ilk bilgiler; dervişlerin giyim kuşamları ve görünüşleri ile alakalıdır. Vâhidî'nin eserine göre Bektaşilerin yüzleri tıraşlıdır. Muhayyel Bektaşî şeyhinin mesnevisinde söylenene göre Bektaşiler saç ve sakallarını keserler. *Hacı Bektaş Velayetnamesi*'nde de Hacı Bektaş'ın, nasip verdiği kimseleri tıraş ettirdiği aktarılmaktadır. Fakat *Velâyetnâme*'de anlatılan tıraş, Kalenderîlerin meşhur çârdarbıdır. Gölparlı'ya göre Hacı Bektaş da müritlerinin saç, sakal, bıyık ve kaşlarını tıraş ettirmektedir (Gölparlı, 1956: XXIV).

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'a göre Bektaşiler başlarına, on iki dilimli tepesi sivri ve düğmeli bir tac giymektedir. Bu tacın Seyyid Gazi taşından yapılmış düğmesine bağlı bir püskül, omuzlara dökülür. Tacın etrafında kelime-i tevhit, Ali, Hasan ve Hüseyin yazılıdır. Tasvir edilen tac, Bektaşilerin erken devirlerde kullandıkları fakat Bektaşiliğin kurulmasından evvel de kullanılan tepesi kubbeli on iki terkli Kalenderî tacı (Özkök, 2018: 137) olmalıdır. Hüseyinî tac ismi verilen Bektaşî tacı da on iki terklidir fakat bu tacın tepesi sivri değildir. Tacın tepesinin sivriliği ile kastedilen, Kalenderî tacının kubbemsi tepesi olmalıdır⁶.

Resim 1: Kalenderî Tac

Resim 2: Hüseyinî Tac

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'a göre Bektaşilerin kimi keçelere kimi kaba kumaşlara örtünmüş, kimileri de cübbe veya hırka giymişlerdir. Bu bilgilere bakılırsa Bektaşiliğin, giyim kuşam açısından son zamanlarda bir standart yakaladığı anlaşılır. Öyle ki tarikat kıyafetleri, 16. asırda belirginleşmeye başlasa da tam olarak 19. asrın sonunda sabit kural ve usullere bağlanmıştır (Atasoy, 2014: 190). Bu durumda Vâhidî'nin tasvir ettiği Bektaşî kıyafetinin birleştirici tek özelliği tac olmaktadır. Ayrıca eserde, Bektaşilikte çok mühim yeri olan; palheng taşı, teslim taşı, çerâğ, menguş, kuşak gibi nesnelere de bahsedilmez.

Bektaşilerin yemekten sonra Allah'a hamt ü sena getirmeleri, tarikatın büyüklerini yâd etmeleri şu anda da icra edilen sofrası sonrası gülbanklarını

⁶ Kalenderî tacı ve Hüseyinî tac hakkında bilgi için Bk. Özkök, 2018: 137-138.

hatırlatmaktadır (Bk. Noyan, 2011: 196-197). Bu gülbanklarda ilkin hamt edilir, ardından din ve tarikat büyükleri anılır. Babagan Bektaşîlerin cemi, birtakım ritüellerden ibaret bir “namaz ayini”dir. Talipler aslen “Ali sofrası” adı da verilen ve cemden sonra yapılan yemekli toplantılarda eğitilir (Koca ve Onaran, 1987: 4). Bu nedenle, Bektaşîlikte ve edebiyatında sofranın mühim bir yeri vardır. Vâhidî'nin verdiği bilgiler, bu geleneğin 16. asırdaki yansımalarını göstermesi bakımından önemlidir.

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'da verilen Bektaşîliğe dair bilgilerin en önemlileri, muhayyel bir Bektaşî şeyhi olan Baba Sefer Şah'ın ağzından söylenen mesnevide yer alır. Bu mesnevide Bektaşîlerin kendilerini nasıl tarif ettikleri uzun uzadıya anlatılır. Muhayyel şeyhin söylediklerine göre Bektaşîler, Hacı Bektaş'ın hankâhına hizmet ederler, Hacı Bektaş'tan kalmış olan (onu temsil eden) bir tacı giymektedirler. Bektaşî tacını kuşanmak Bektaşîlik yoluna girmek manasına geldiğinden pek çok Bektaşî şairi, bu tacın Hacı Bektaş tacı olduğunu belirtir. Vâhidî'nin eserindeki Bektaşîler de aynı inanca sahiptirler. On beşinci asırda kaleme alınmış *Sadık Abdal Divanı*'nda (Gümüšoğlu, 2019: 172) bu minvalde ifadeler yer alır. Ali Resmî Baba'nın aşağıdaki sözleri de bu anlayışı yansıtmaktadır:

*“Resmîyâ başında devlet bil o sultân sâyesin
Her ne dirlerse disünler koma elden dâmenin
Kendine lütfu 'inâyet bil ganîmet hizmetin
Her ki giydi şâh olur başına tâc-ı devletin
Dürr-i deryâ-i hüviyyet mazhar-ı sırr-ı 'Alî*

Pâdişâh-ı heft-kışver Hâcı Bektâş-ı Velî” (Divan, 06 Mil Yz A 782/3, v. 106a)

Eserde verilen en ilginç bilgilerden biri, Bektaşîlerin yüzlerini tıraş etmelerinin nedeni ile alakalıdır. Vâhidî'nin aktardığı menkıbeye göre kırk yıl çile dolduran Hacı Bektaş'ın, saç ve sakalı dökülmüştür: Bektaşîler de bu olaya hürmeten ve kendilerini Hacı Bektaş'a benzetmek amacıyla saç ve sakallarını kesmektedirler. 1598 yılında Ereğli'de vefat ettiği bildirilen (Açıkgöz, e-kitap: 335) Bosnalı Vahdetî'nin aşağıdaki sözleri de 16. asırdaki Bektaşîlerin, çârdarbi Hacı Bektaş'ın bir içtihadı kabul ettiklerini doğrular niteliktedir:

“Çârdarb ile anındır elîf ü tîğ ü tirâş

Ser ü rîşiyle bürût oldu dilâ hem dahi kaş” (Ergun, 1944: 234)

Oysa çârdarb uygulamasının ve tıraş erkânının Hacı Bektaş'tan önce, Kalenderîler arasında uygulandığı bilinmektedir (Bk. Yazıcı, 1993). *Cemâleddin Sâvî Menâkıbnâmesi*'nde çârdarbin kökeni ile ilgili bir menkıbe de vardır. Bu menkıbeye göre, sadece edep yerleri örtülü olan bir pire dokunan Cemâleddin Sâvî'nin, saçları ve yüzündeki tüyler dökülmüştür (Yazıcı, 1993: 227).

Cemâleddin Sâvî hakkında anlatılana benzer bir menkıbenin, Hacı Bektaş-ı Veli hakkında da anlatıldığı görülmektedir.

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'a göre Bektaşîler, Hacı Bektaş'ın kendileri için namaz kılıp oruç tuttuğuna ve onları cehennem azabından kurtardığına inanır. Bu tür bir inanca Bektaşî kaynaklarında rastlanmaz. Aksine Bektaşîler tarafından namaz ve oruç gibi farz kabul edilen ibadetleri anlatan eserler de kaleme alınmıştır.⁷ Vâhidî'nin dönemindeki bazı dervişler arasında böyle bir inanç olsa bile bu, günümüze ulaşmamıştır. Bunlarla birlikte, Bektaşîlerin farz ibadetleri yerine getirmek konusunda oldukça serbest davrandıkları da bilinmektedir. Bektaşîlerin şeriata uymadıkları kanısı eskiden beri oldukça yaygındır. On dördüncü asır yazarlarından Ahmed Eflâkî (öl. 1360) dahi Hacı Bektaş'ın büyük bir arif olduğunu itiraf ederken şeriata uymadığını da dile getirmektedir (Eflâkî, 2006: 320; 394). Ayrıca Bedri Noyan Dedeaba'nın (2010: 33) şu sözleri de dikkate alınmalıdır:

“Bazı Bektâşîlerden işittim ki, özellikle büyük yalvaçlar ve büyük pirler (Hz. Muhammed ve Hacı Bektâş Veli gibi...) çok namaz kılar ve ibâdet ederlermiş. Bunun nedeni: Yalnız kendileri için değil, kendilerine uyanlar için de ibâdet etmeleri imiş. Bu sebeple: ‘Halkın gönlünü, temizlemesi benliğinden geçmesi, iyi ahlaklı olması kâfidir. Namaz kılmasa da olur. Niyâz yeterli bir ibadettir.’ derler.”

Namazdan ve oruçtan fariğ olmak hakkında bir şey söylemeyen Dedeaba'nın; başka Bektaşîleri kaynak gösterip “Hacı Bektaş talipleri için de namaz kılardı.” demesi, Vâhidî'nin verdiği bilginin topyekûn yabana atılamayacağını göstermektedir.

Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân'da* kendi tasavvufi görüşlerini yansıtan bir tutum sergiler. Bektaşîlerin, Hacı Bektaş Veli'yi Hz. Peygamber'in mertebesinde gördükleri ve Peygamberi bırakıp onun yolundan gittikleri türünden yorumlar, Vâhidî'nin kendi yorumları olup pek de dikkate değer değildir. Zira herhangi bir Bektaşî kaynağında bu tür bir imaya dahi rastlanmamıştır. Ayrıca Bektaşîliğin en önemli inançlarından olan velayet, imamet, tevella-teberra, dört kapı kırk makam öğretisi gibi inançlara eserde yer verilmemiş olması da ilginçtir. Oysa -tarikata müntesip olmak manasında kullanmamış olsa bile- kendisini Bektaşî addeden (Bk. Oktay Uslu, 2013: 172) Kaygusuz Abdal'ın, şiirlerinde bu inançların çoğuna rastlanır. Yine 15. asrın Bektaşî şairi Sadık Abdal'ın *Divân'ında* da bu inançlara rastlanmaktadır. 1535 yılında ölen Hayretî'nin *Divân'ı* ise 16. asrın başında, Bektaşîlerin bu inançları taşıdıklarına dair kuvvetli bir kaynaktır (Bk. Hayretî, 1981: 7-21). Vâhidî'nin, Balım Sultan'la alakalı hiçbir şey söylemiyor olması da dikkate değerdir.

⁷ Bunların bir örneği için, Ankara Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonunda, “06 Mil Yz A 4697/9” yer numarası ile kayıtlı “Risâle-i Vuzû” ve Namaz ‘alâ Erkân-ı On İki İmâm” isimli yazma risaleye bakınız.

verdiği itikadî ve tarihî bilgilerin dikkatlice irdelenmeden kullanılmaması gerekecektir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Namık. (e-kitap), *Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>
- Ahmed Eflâkî. (2006), *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yayınları, Ankara.
- Atasoy, Nurhan. (2014), “Osmanlı Döneminde Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ayverdi, İlhan. (2010), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Derviş Ahmed Âşıkî. (2013), *Âşıkpaşazâde Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. (1944), *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul.
- Faroqhi, Suraiya. (2017), *Anadolu’da Bektaşilik*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1956), *Vilâyet-nâme (Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gümüšoğlu, Dursun. (2019), *Sâdık Abdâl Dîvânı*, Dört Kapı Yayınevi, İstanbul.
- Hayretî. (1981), *Dîvan* (Hazırlayanlar: Mehmed Çavuşoğlu, Ali Tanyeri), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Karabey Turgut, Şıgva Bülent, Babür Yusuf. (2015), *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karamustafa, Ahmet. (1993), “Kalenders, Abdals, Hayderis: The Formation of Bektaşîye in the Sixteenth Century” *Süleymân the Second and His Time* (Editörler: Halil İnalçık, Cemal Kafadar), Isis Press, İstanbul.
- Karamustafa, Ahmet. (2004), “Menâkıb-ı Hoca-i Cihân” *DİA*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Karamustafa, Ahmet. (2008), *Tanrının Kuraltanımaz Kulları - İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Koca Turgut, Zeki Onaran. (1987), *Güldeste Nefesler-Ezgiler*, Bektaşî Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- Kut, Günay. (1971), “British Museum’daki Bazı Önemli Yazmalar ve Tevaif-i Aşere’den Taife-i Bektaşîyan”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1971), s. 209-246.
- Noyan, Bedri. (2010) *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 8, Ardıç Yayınları, Ankara.

- Noyan, Bedri. (2011) *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 9, Ardiç Yayınları, Ankara.
- Oktay Uslu, Zeynep. (2013), *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayını, Cambridge.
- Özkök, Kahraman. (2018), *Bektaşiliğin Bilinmeyenleri*, Revak Kitabevi, İstanbul.
- Resmî Baba Giridî Bektaşî, *Divan*, Milli Kütüphane-Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz A 782/3.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. (2019), *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye*, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Yazıcı, Tahsin. (1993), "Çârdarb" *DİA*, C. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Rıza. (2019), *Bektaşiliğin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.